

Szele Bálint

Jean Monnet az európai megbékélésért¹

Jean Monnet-t „Mr. Europe”-ként és „Európa alapító atyja”-ként emlegetik. Annak ellenére, hogy évtizedeken keresztül szolgálta gondolataival és munkájával Európát és a demokratikus világot, nagyon kevesen ismerik őt. Az emberek többsége Claude Monet francia festővel téveszti össze szülőházájában, Franciaországban is. Magyarországon talán még kevesebben vannak azok, akik ismerik Jean Monnet-t és életművét. Rövid tanulmányom azt az embert mutatja be, aki a Charta XXI mozgalom egyik példaképe, és akiről a „Jean Monnet-estek” címet viselő előadás-sorozatot elneveztük. Egy történelemformáló személyiségről szeretnék kicsit elgondolkodni, bemutatva az embert és az életutat, s azt, hogy mit mond Jean Monnet nekünk, maiaknak, az európai megbékélésről.

Ki volt Jean Monnet? Életrajzírói szerint Jean Monnet politikus, közgazdász, üzletember, illetve állami tisztségviselő volt. Minden életrajzírónak igaza van, ugyanakkor mindegyik téved. Bár Monnet felkérésre dolgozott a politikában, Charles de Gaulle-től miniszteri rangot is kapott, sosem töltött be választott tisztséget. Közgazdász ab ovo nem lehetett, mert sosem járt egyetemre, mégis időnként sokkal jobban felismerte kora jelenségeit, mint a nála képzetebbek. Személyes ismereteit használta fel közgazdaságinak vagy politikainak is nevezhető problémák megoldásához (tengeri szállítás, gépgyártás és -összeszerelés, lakossági ellátások, európai integráció, közös szén- és acélpipar, közös védelmi politika stb.). Valóban dolgozott üzletemberként – talán innen jött gyakorlatias megközelítése –, s nem politikai rangban állami tisztségeket is betöltött.

Igazi politikai szerepet mégsem vállalt a háttérben való csendes munkálkodást kedvelő Monnet, tudását, szorgalmát inkább a nemzetek közötti összefogás érdekében használta fel, mindig akkor, amikor lehetőséget kapott rá. Politikusok nevezték őt „ötletadó”-nak, angol ismerősei és a sajtó „Mr. Europe”-ként utaltak rá, s már életében elterjedt az „Európa alapító atyja” kifejezés is, melyet szinte minden nyugati ország sajtója átvett. Monnet ezzel kapcsolatban humorát is megcsillantotta. Amikor egy újságíró megkérdezte, milyen érzés, hogy ő Európa atyja, az akkor már idős Monnet így válaszolt: „Nem azt akarta mondani, hogy nagyapja?”

John Fitzgerald Kennedy a következőket mondta róla: „Franciaország szülötte, a világ államférfija, aki a meggyőzést és az értelmet a bölcs kormányzás fegyvereivé tette, és Európát az egység felé, az atlanti nemzeteket pedig a

¹ A Charta XXI mozgalom sorozata keretében elhangzott előadás írott változata. (A Párbeszéd Háza, Budapest, 2013. március 22.)

valódi partnerség felé kormányozta.”² Egy másik amerikai elnök, Jimmy Carter szerint Monnet „jobb világot hagyott maga után annál, amelyben megszületett”.³ Ha ennyit megtett, már érdemes volt nekikezdenie.

Jean Monnet ifjúkora. *Vannak, akik „valakik” akarnak lenni, és vannak, akik tenni szeretnének valamit. (Jean Monnet)*

Monnet Franciaországban, annak is Cognac tartományában született, nagy múltú konyakgyártó család fiaként. A Monnet-k kilógtak koruk átlagos franciái közül: idegen nyelveket beszéltek, szívesen látták a betérő idegeneket, s a konyakexport révén kiterjedt külföldi kapcsolataik voltak. A fiatal Monnet itt tanulta meg, hogy – mivel a jó konyakot évekig kell érlelni – a várakozás hasznos tevékenység is lehet. Pár évet Londonban töltött, hogy jól megtanulja az angol nyelvet, majd üzletkötőként Kanadába utazott. Gyakran mesélt egy itteni történetet: amikor megkérdezte egy helybéli kovácstól, hogy hogyan juthatna el Calgaryba, a kovács elmondta neki, hogy arrafelé nincsenek hivatalos közlekedési eszközök, de Monnet elviheti a lovát, feltéve, hogy ugyanoda visszaköti, ha megérkezett.⁴ Monnet a rideg, férfias Kanadában először érezte meg a mozgásban lévő világ dinamizmusát, a végtelen tér és végtelen bizalom harmóniáját.

Az első világháború elején a fiatal Monnet meglepve látta, hogy a franciák és az angolok külön-külön végzik beszerzéseiket, hadmozdulataik összehangolatlanok, s mindez pazarláshoz és fejetlenséghez vezet. Miután nyilvánvalóvá vált, hogy a központi hatalmakat elsősorban nem a csatateren, hanem az ellátásban kell megverni, Monnet azt javasolta, hogy „közelítsük meg a problémát a közös érdekek fényében”,⁵ vagyis hozzunk létre közös angol-francia szervezeteket, amelyek hatékonyan valósítják meg a közös célokat. Monnet bátor volt, de bízott az igazában, sem pénzt, sem hatalmat nem kért ötleteiért. Hosszú előkészületek után létrejött az AMTC, az antant közös beszerzési és szállítási szervezete, amely hatékony és olcsó működésével nemcsak a hadsereg, de a polgári lakosság igényeit is ki tudta elégíteni.

Jean Monnet és a megbékélés. *Ahelyett, hogy szemtől szemben összecsapnak, inkább hagyják magukat kölcsönösen befolyásolni. Így – a másik segítségével – felfedezhetik azt is, amit maguktól nem tudtak, s magától értedően eljutnak a dialógushoz, a közös cselekvéshez. (Jean Monnet)*

A háború lezárultával Monnet a Népszövetség munkatársa lett és részt vett több sikeres projektben is: az egyik legkiemelkedőbb az volt, amikor a Németország és Lengyelország által egyaránt igényelt Felső-Szilézia esetében a Népszövetség egy újszerű, nemzetek feletti megoldással állt elő.⁶ A Saar-vidék ügyében korát megelőzve adott hangot annak a nézetének, miszerint „A Saar-vidék elcsatolása még a Népszövetség védnöksége alatt is súlyos, erőszakos

² Szele Bálint: *Jean Monnet, Európa atyja*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004, 8.

³ i. m. 7.

⁴ Jean Monnet: *Emlékiratok*, Budapesti Gazdasági Főiskola, Budapest, 2004, 94.

⁵ i. m. 131.

⁶ I. Szele Bálint, i. m. 20–21.

sérelem volt Németország számára.”⁷ Monnet ki merte mondani, hogy a megbékélés az igazság kimondásával kezdődik, azzal, hogy az erősek, a győztesek egyenlő félként kezelik a másikat, vagyis gesztust tesznek a gyengék, a legyőzöttek felé.

A két világháború között üzletemberként, gazdasági tanácsadóként tevékenykedő Monnet 1938-tól a „demokrácia arzenálját” építette, majd Algériába ment, hogy az egymással viaskodó francia érdekcsoportok (H-H. Giraud és de Gaulle tábornok) között közvetítsen. Elsődleges célja ekkor a kettészakadt francia nép egységének megteremtése volt, s tevékenysége eredménnyel, egyben rengeteg tapasztalattal járt: „Tapasztalataim arra tanítottak, hogy egységet kizárólag egyszerű és tárgyilagos megközelítéssel lehet elérni.”⁸ Monnet a francia tervbizottság (Monnet-terv) vezetőjeként a nemzet gazdasági felemelkedésében látta a jövő útját, s arra törekedett, hogy minden érdekelt fél megismerje és elfogadja a terv stratégiai fontosságát. „Az embereket igyekszem egy asztalhoz ültetni” – írta módszeréről Monnet,⁹ aki ezúttal is új megközelítést javasolt. „Az egész országnak részt kell vennie ebben a munkában. Az emberek csak akkor fogadják el a szükséges intézkedéseket, ha megismerik és megértik a valós helyzetet. [...] a nemzet minden fontos szereplőjének részt kell vennie [a terv] kidolgozásában.”¹⁰ Elképzelése jól működött: „köztisztviselők, termelők és munkások korábban még soha nem ültek le egy asztal köré. Ha tárgyaltak is valaha, azt legfeljebb két fél tette meg, és meglehetősen ellenséges hangulatban. Mindig volt egy győztes és egy vesztes oldal.”¹¹ Monnet új struktúrájában a munkásvezetők leültek a gyárosokkal, a széntermelők az acéliparosokkal, s maguk is úgy találták, hogy az emberek, ha ugyanazt a problémát kell megoldaniuk, megváltoznak – ahogy Monnet visszaemlékezéseiben fogalmazott –, „már nem saját érdekeiket védik többé”.¹²

A francia–francia megbékélés létrehozása után Monnet figyelme az európai megbékélés felé fordult. „A legtöbb, ami a békéért tehető, ha rávesszük az embereket arra, hogy szóba álljanak egymással. Ehhez azonban számos fontos feltételnek kell teljesülnie. Ezek egyike, hogy a tárgyalásokat az egyenlőség szellemében kell lefolytatni, és senki nem ülhet úgy a tárgyalóasztalhoz, hogy megpróbálja lesöpörni a másikat. Ez azt is jelenti, hogy lemondunk a szuverenitásnak úgymond a kiváltságairól és a vétőjogról. A második feltétel az, hogy mindenki ugyanarról a dolgról beszéljen. Harmadszor pedig mindenkinek a közös érdekekre kell összpontosítania.”¹³

Jean Monnet volt a kulcsfigurája az 1947. június 5-én bejelentett Marshall-segélynek is, amely az európai együttműködés első szakaszát jelentette. Mivel az egyesült államok elvárta, hogy az európai államok ne külön-külön tárgyaljanak vele, hanem közös megegyezéssel döntsék el, miből mennyire van

⁷ Jean Monnet, i. m. 139.

⁸ uo. 227.

⁹ uo. 318.

¹⁰ uo. 280–281.

¹¹ uo. 279.

¹² uo. 289.

¹³ uo. 505.

szükségük, csöndesen beindult az USA által is támogatott európai közeledés, először merült fel komolyan a szuverenitás vagy nemzetekfelettség kérdése Európában. Ekkor jött létre az OEEC (Európai Gazdasági Együttműködés Szervezete), amely azonban nem hozta el a várt áttörést: „az elképzelés, hogy 16 szuverén állam hatékonyan fog együttműködni, illúzió” – írta Monnet.¹⁴ Az európai gondolat ekkor még nem érett meg – ám, mint említettük, Monnet tudott várni. És innentől kezdve csak a megfelelő pillanatra várt.

A Schuman-terv és az ESZAK. *Semmi sem veszélyesebb, mint a győzelem.* (Jean Monnet)

Monnet egyik leghíresebb mondása arra utal, hogy a győztesek önelégültsége, felsőbbrendűségi tudata elvágja az utat a valódi megegyezés, az előítéletek nélküli megoldáskeresés előtt. Németország kapitulálása után Monnet kijelentette: „békét csak az egyenlőség hozhat – 1919-ben elbuktunk a diszkrimináció és a felsőbbrendűség-tudatunk miatt. Most jó úton haladunk afelé, hogy újra ebbe a hibába essünk.”¹⁵ Monnet érezte, hogy a két világháborút egy új rendnek kell követnie, de talán még ő maga sem tudta, milyen lesz ez. Először a veszélyekre hívta fel a figyelmet. „A legnagyobb veszélyt az jelenti majd, hogy újra szuverén államokból »rakjuk össze« Európát, ahol ismét protekcionista szellem uralkodik” [...] „ha az egyes államok ismét egymás ellen kezdenek védekezni, akkor ez szükségszerűen – ismét – hatalmas hadseregek felállításához vezet majd. A majdani békeszerződés értelmében ezt néhány ország megtehetné, mások számára viszont tiltott lenne. 1919-ben már megtapasztaltuk ezt a fajta diszkriminációt és láttuk annak »eredményeit«.”¹⁶ „Mindaddig, amíg a háború utáni helyzet foglyai voltunk, egy örült logika folytonosan arra készítetett, hogy megismételjük a múlt szinte valamennyi hibáját.”¹⁷ Monnet nagyon hosszú gondolkodás után egy olyan megoldást javasolt, amely alapjaiban volt képes megváltoztatni Európát és a korábban elfogadott játékszabályokat: „e lépésnek radikálisnak, megvalósíthatónak, azonnalinak és drámainak kell lennie” – írta Monnet.¹⁸ E lépés az Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK) létrehozására tett javaslat volt, melyben Franciaország partnerséget ajánlott a többi európai országnak egy közös cél érdekében.

Az ESZAK létrehozását előkészítő konferenciát Jean Monnet a következő szavakkal nyitotta meg: „Azért vagyunk itt, hogy egy közös művet alkossunk. Nem azért, hogy saját államunk, hanem hogy valamennyiünk érdekeit szem előtt tartva tárgyaljunk.”¹⁹ A többi küldött kicsit csodálkozott is: „mit akarhatnak a franciák tőlünk, ha nekik sincs elképzelésük?” Ám ez azt is jelentette, hogy a megvalósításra jelentkező hat ország ezután közös felelősséget viselt a tárgyalásokért és a végeredményért. Monnet három alapelvhez ragaszkodott a tárgyalások folyamán: a nemzetekfelettséghez, a törvény előtti teljes egyen-

¹⁴ uo. 311.

¹⁵ uo. 323.

¹⁶ uo. 265.

¹⁷ uo. 323.

¹⁸ uo. 330.

¹⁹ uo. 359.

lőséghez és a közös intézmények létrehozásához. A nemzetekfelettség biztosította, hogy egyetlen, valóban hatékony központ vezesse az új közösséget, és senkinek ne legyen vétőjoga; a törvény előtti teljes egyenlőség biztosította a kisebb és nagyobb országok egyenrangúságát; a közös intézmények biztosították, hogy a felhalmozott tudás és tapasztalat továbbörökíthető lesz, hiszen, mint Monnet mondogatta, „intézmények nélkül semmi sem lehet tartós”.

Az ESZAK 1952. szeptember 11-i közgyűlésén Monnet a következőket mondta: „Ha az ember visszanéz egy kicsit az elmúlt 50, 75 vagy 100 évre, és látja azt a kimondhatatlan szenvedést, amit az európaiak magukra hoztak, szó szerint eláll a lélegzete. Pedig egyszerű oka van. A század folyamán minden ország kizárólag a saját szabályai szerint járta az útját, vagy amit útnak gondolt.”²⁰ E széttagoltság ellenszere az integráció: a vas-, acél- és széntermelés közös irányítás alá helyezése. Európa nyugati fele Jean Monnet-nak köszönhetően egy olyan társasjátékká vált, ahol az országok közösen hozták a szabályokat, és számíthattak arra, hogy azokat mindenki be fogja tartani.

Akcióbizottság az Európai Egyesült Államokért. *Minden válság egy újabb lehetőség.* (Jean Monnet)

Az Európai Védelmi Közösség, vagy másik nevén Pleven-terv bukása megmutatta, hogy a politikai integráció egyelőre kudarcra van ítélve, ám a kisebb területekre kiterjedő szektorális integrációnak továbbra is voltak hívei a hat alapító államban. Az Európai Gazdasági Közösség és az Euratom 1957-es létrehozásában azonban Monnet közvetlenül már nem vett részt, helyette egy akcióbizottságot hozott létre, amelyhez bármilyen európai párt vagy szervezet csatlakozhatott. A Pleven-terv bukása után Monnet elvesztette lába alól a talajt, nem tudta, mihez kezdjen. A német delegáció egyik vezetője döbbsentette rá, hogy még lehet keresnivalója az európai folyamatokban. „Az elmúlt két évben láttuk a főhatóságban végzett munkáját, és bízunk Önben, mert azt teszi, amit mond, és azt mondja, amit tesz. Folytassa Európa építését, és mi Önnel tartunk!”²¹ Monnet és hívei ezután minden Európával kapcsolatos döntés előtt hallatták a hangjukat, javaslatokat fogalmaztak meg, lobbiztak és bátorították az integráció támogatóit. Európa válságról-válságra haladt, erősödött, és ez idáig minden válságra választ, többé-kevésbé jó választ tudott adni.

Monnet öröksége. *Nem országokat egyesítünk, hanem embereket.* (Jean Monnet)

„Nem államok szövetségét építjük, hanem népeket egyesítünk” – hangzik a híres idézet szó szerinti fordítása.²² Ha őszinték akarunk lenni, be kell vallanunk, hogy mindez valójában nem valósult meg. Monnet és társai nem

²⁰ Jean Monnet: *Allocutions prononcées par M. Jean Monnet président de la Haute Autorité – à la première séance de la Haute Autorité le 10 août 1952 à Luxembourg – à la première session de l'Assemblée le 11 septembre 1952 à Strasbourg.* Communauté Européenne du Charbon et de l'Acier: Service des publications de la Communauté Européenne, 1952.

²¹ Jean Monnet: *Emlékiratok*, 440.

²² Az eredeti franciában: „*Nous ne coalisons pas des états; nous unissons des hommes.*” Monnet memoárjainak mottója.

egyesítettek sem embereket, sem népeket, csak megteremtették ennek az egyesülésnek a lehetőségét, a békét, a prosperitást, és lebontották a határokat. A háború fenyegetése Európában megszűnt, a régi nacionalista normákat egy civil szabályrendszer váltotta fel, amely lassanként megszokottá vált. Monnet az európai utazás metaforájának tekintette Thor Heyerdahl felfedezőútját: íróasztalán tartotta a Kon-tiki tutaj egy makettjét, amelyen Heyerdahl és társai átkeltek az Atlanti-óceánon. „Ezek a fiatal emberek – magyaráztam vendégeimnek – megtervezték az útjukat, majd útra keltek. Tudták, nem fordulhatnak vissza. Bármilyen nehézséggel is találkoztak, egyetlen lehetőségük volt: továbbmenni. Mi is a célunk felé tartunk, az Európai Egyesült Államok felé. És számunkra sincs visszaút.”²³

Az utazás most is zajlik. Jean Monnet Európája még mindig nem valósult meg. Az EU-ban még mindig nincs igazi demokrácia – az európai parlamenti választásokon 1979 óta csökken a részvétel, és az európai pártok hiánya, valamint a zárt listás szavazási rendszer, melynek során a választók a belpolitikai helyzet alapján döntenek, nem lehet valódi legitimáció forrása. Maastricht megmutatta, hogy Európa még mindig a modern gazdasági egyesülés útját járja – politikai integráció nélkül. A 2004-es bővítés során az új tagállamoknak kellett a régiekhez igazodniuk, ahelyett hogy a közös problémákra az unió közös megoldásokat talált volna. A mai napig megmaradt a szakadék a Monnet-féle „közös szempont” és a szuverén hatalomgyakorlás között – a politikai egység ma is hiányzik, bár természetesen így is rengeteget ért el az unió a politikai közeledés és a gazdasági integráció terén. Hiányzik a közös külügy, pénzügy, egészségügy, kultúrpolitika megvalósítása. De ami talán a legfontosabb: a mai napig hiányzik az igazi megbékélés, kiengesztelődés. Hiányzik az emberek közötti személyes kapocs, a kulturális érdeklődés.

Jean Monnet egyszer állítólag azt mondta: „ha újra kellene kezdenem, a kultúrával kezdeném.” Furcsa mondás egy pragmatikus szemléletű politikustól, de a mi szempontunkból rendkívül fontos felvetés. Konrád György írta az európai kultúrpolitikáról, hogy „a kulturális politika akkor sikeres, ha előmozdítja az egyének kölcsönös ismerkedését állam- és nyelvhatárokon át, ha személyes barátságok szövik át keresztül-kasul földrészünket [...] a kíváncsiságnak az elültetésében látom az európai kultúrpolitika dolgát mindenütt, ahol lehetséges”.²⁴ Európát még bőven tovább lehet építeni, és – mondjuk ki – elsősorban az emberekhez kell közelebb hozni, hogy ők megértsék, mi az: európainak lenni. Ne a terebélyesedő bürokratikus intézményrendszert, hanem a kulturális-emberi közösséget lássák benne. Ha zenekarok, színhátszókörök, balett-társulatok, festőművészek utazzák körbe Európa országait, ha az emberek jobban megismerik egymást, ha kíváncsiak lesznek egymásra, akkor ez a kíváncsiság, kulturális érdeklődés lehet a megbékélés alapja mindenütt, Kelet-Európában is. És ezt a civil megbékélést hirdetem a Charta XXI mozgalom tagjaként jómagam is.

²³ Jean Monnet, i. m. 551.

²⁴ Konrád György: *A közép tágulása. Gondolkodás Európáról*, Noran Könyvek, Budapest, 2004, 376–377.